Warszawa, 27 września 2026 r.

dr hab. Mikołaj Pawlak, prof. UW
Katedra Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej
Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji
Uniwersytet Warszawski

Recenzja osiągnięcia i dorobku naukowego dr Joanny Szalachy-Jarmużek

Dr Joanna Szalacha-Jarmużek jest socjolożką, pracującą na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, czołowym ośrodku badań socjologicznych w Polsce. Jej badania mieszczą się w socjologii ekonomicznej, którą uprawia z perspektywy nowego instytucjonalizmu. Niniejsza recenzja podzielona jest na dwie części. Najpierw przedstawiam ocenę monografii pt. „Social Team Game: Institutionalising New Economic Phenomena" (Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2025), omawiając jej poszczególne rozdziały. Następnie syntetycznie oceniam dorobek naukowy zaprezentowany przez dr Szalachę-Jarmużek w autoreferacie oraz wykazie osiągnieć naukowych. Dokument kończy **jednoznacznie pozytywna konkluzja i rekomendacja nadania stopnia doktora habilitowanego**.

Wstęp liczącej 350 stron erudycyjnej rozprawy pt. „Social Team Game: Institutionalising New Economic Phenomena" osadza ją w socjologii ekonomicznej i szerzej w obszarze badań nad działaniem zbiorowy oraz kooperacją. Autorka wskazuje na wyzwania empiryczne, teoretyczne i metodologiczne w badaniach instytucjonalizacji bezgotówkowości oraz patriotyzmu gospodarczego – dwóch przypadków, do analizy których zaproponowany został model „społecznej gry zespołowej". Autorka przyznaje, że dobrała te dwa przypadki ze względu na Swoją fascynację nimi, ale równocześnie podkreśla różny poziom zaawansowania ich instytucjonalizacji, co stanowi dla jej dociekań analityczną korzyść. Postawionych jest łącznie 10 pytań badawczych oraz raczej ozdobnikowo (ze względu na typ materiałów empirycznych i przyjęcie przede wszystkim jakościowej strategii badawczej) trzy hipotezy.

Rozdział 1. „Neoinstitutionalism – Main Assumptions and Interpretations" to sprawne zbudowane teoretyczne fundamenty dla książki dr Joanny Szalachy-Jarmużek. Wykazuje Ona biegłą znajomość szerokiej tradycji instytucjonalnej, podsumowując ten nurt badań.

Oczywiście, tego rodzaju syntez jest już dość wiele i Autorka na część z nich sama się powołuje, jednak ten rozdział jest potrzebny jako część całej książki. Z pewnością będzie mógł być w przyszłości wykorzystywany jako lektura sprawnie wprowadzająca w socjologiczny wariant nowego instytucjonalizmu czy też neoinstytucjonalizmu w teorii organizacji. Autorka pokazuje nowy instytucjonalizm w odniesieniu do innych koncepcji wytworzonych w naukach społecznych, przedstawia jego najważniejsze założenia i omawia różne definicje kluczowych pojęć. Wykazuje się tu dużą erudycją i biegłością w teorii socjologicznej. Rozdział jest syntetyczny i napisany z przekonaniem, że nowy instytucjonalizm to spójne i przydatne podejście teoretyczne. Na jego koniec przedstawionych jest 20 założeń dotyczących aktorów, instytucji społecznych, organizacji oraz zmiany społecznej. Oczywiście, dla Szalachy-Jarmużek rozdział ten ma być podstawą do jej własnego wkładu teoretycznego, więc kieruje wywód ku swoim zainteresowaniom wskazując jako najważniejsze inspiracje prace Barley'a i Tolbert (1997) oraz Lawrence'a i Suddaby'ego (2006).

Rozdział 2. „From Collective Action Framework to Institution. Introducing the Social Team Game Model" składa się z dwóch części. Pierwsza, relacjonuje teorie zbiorowego działania Mancura Olsona oraz Elinor Ostrom. Być może zyskałaby na zastosowaniu podobnej strategii syntetyzowania, jaka została przyjęta w pierwszym rozdziale, gdyż ta część rozdziału jest chyba zbyt szczegółowa. Druga część, jest właściwym przedstawieniem koncepcji „społecznej gry zespołowej", jak Joanna Szalacha-Jarmużek proponuje przekładać na polski termin „social team game". Autorka podkreśla, że używa terminu „team" jako przymiotnika. Podejście społecznej gry zespołowej jest rozszerzeniem modelu Institutional Analysis Development autorstwa noblistki Elinor Ostrom uzupełnionym o elementy wywodzące się z tradycji neoinstytucjonalnej (tak skrupulatnie omówione w poprzednim rozdziale). Dr Szalacha-Jarmużek przekonuje, że w ten sposób można wyjść poza analizy bliższe poziomowi mikro do analiz uwzględniających również poziom całego społeczeństwa. Aparatura pojęciowa zaproponowana w podejściu społecznej gry zespołowej ma być stosowana do analiz przestrzeni społecznych, w których aktorzy realizują swoje interesy, jednocześnie odnosząc się do pewnego dobra wspólnego. W efekcie zarówno ze sobą konkurują i kooperują, co pozwala im wytwarzać nowe instytucje społeczne. Autorka zatem wpisuje się w ważny w ostatnich dekadach w teorii socjologicznej trend przezwyciężania dualizmów czy też opozycji między pojęciami. Tutaj istotna wydaje się próba rozbrojenia

napięcia między współpracą a konkurencją oraz między realizacją interesów a dążeniem do dobra wspólnego. Koncepcja Szalachy-Jarmużek jest erudycyjna i eklektyczna. Model społecznej gry zespołowej stanowi teoretyczny wkład Autorki do socjologii – jak sama podkreśla jego istotą jest możliwość uchwycenia różnych poziomów (mikro, mezo, makro) procesów społecznych. Model zostaje zastosowane do dwóch przypadków empirycznych w dalszej części książki, ale posiada potencjał by być wykorzystywanym także w innych przedsięwzięciach badawczych.

Rozdział 3. „From Currency to Code: Cashlessness as a Social Institution in Contemporary Poland" czytałem z wypiekami na twarzy. Wykorzystane są w nim materiały empiryczne z trzech fal badań, w których uczestniczyła dr Szalacha-Jarmużek, ale warto podkreślić, że jest on również podsumowaniem jej wieloletnich badań nad bezgotówkowością jako instytucją społeczną. Jest to równocześnie najdłuższy rozdział książki, liczący ponad 120 stron.

W rozdziale tym kluczem do analizy (oczywiście poza koncepcją społecznej gry zespołowej) jest koncepcja pracy instytucjonalnej. Autorka skupia się przede wszystkim na tworzeniu i podtrzymywaniu (konserwowaniu) instytucji bezgotówkowości. Wskazane są również przykłady pracy instytucjonalnej wymierzonej w destrukcję (niszczenie) bezgotówkowości. Nieco brakuje mi mocniejszego skupienia się na przykładach pracy instytucjonalnej wymierzonej w destrukcję instytucji gotówki ze strony aktorów dążących do instytucjonalizacji bezgotówkowości.

Materiał badawczy wykorzystany do przygotowania rozdziału 3. pochodzi z wywiadów pogłębionych (74 wywiady przeprowadzone z drobnymi przedsiębiorcami w latach 2018-2019 i 14 wywiadów przeprowadzonych z drobnymi przedsiębiorcami w czerwcu 2020 a więc podczas pandemii Covid-19) oraz ilościowego badania kwestionariuszowego na reprezentatywnej próbie mieszkańców Polski. Zatem badania przeprowadzono wśród „publiczności" pola instytucjonalnego, w którym toczyła się gra o bezgotówkowość. Zastosowanie technik jakościowych i ilościowych przynosi efekt triangulacji. Przeprowadzenie badań wśród drobnych przedsiębiorców czyli osób będących odbiorcami płatności (bezgotówkowych i gotówkowych) oraz klientów czyli płatników pozwala spojrzeć na bezgotówkowość (i równocześnie tracąca na znaczeniu gotówkowość) z dwóch istotnych perspektyw. Wreszcie uwzględnienie czynnika zewnętrznego, jakim była pandemia, umożliwia zrozumienie, jak okna możliwości

otwierające się przed aktorami społecznymi zostają wykorzystane w procesach instytucjonalizacji.

Autorka w swojej analizie uwzględnia wartości, normy oraz sankcje stosowane w odniesieniu do bezgotówkowości. Dodatkową korzyścią z tych analiz jest ukazanie świata wartości przedsiębiorców, których znaczna część ze swojej działalności gospodarczej czerpie nie tylko zyski finansowe ale też poczucie samorealizacji, buduje swoją tożsamość i jest dla nich podstawą dla roszczeń o uznanie. To stara socjologiczna prawda, że aktywności gospodarczej nie da się analizować bez poznania etosu przedsiębiorców sprowadzając ich jedynie do roli bezdusznego kalkulatora kosztów i korzyści – tutaj została ona zilustrowana z wykorzystaniem aktualnych materiałów pochodzących z badań w Polsce ukazujących rolę wartości takich jak samorealizacja, efektywność, nowoczesność, bezpieczeństwo i rzetelność.

W analizie wypowiedzi przedsiębiorców autorka zidentyfikowała następujące normy: responsywność (chęć bycia w relacji), zażyłość, prywatność oraz użycie kart w życiu prywatnym przedsiębiorców. Czepialstwo nakazuje zapytać, jaka jest według Habilitantki relacja tych czterech norm do wcześniej zidentyfikowanych kluczowych wartości, którymi kierują się przedsiębiorcy? W ujęciu instytucjonalnym za W.R. Scottem często traktuje się normy jako określające prawomocne sposoby osiągania celów zgodnych z wartościami, zatem powinien być tu jakiś rodzaj korespondencji.

Joanna Szalacha-Jarmużek zadaje również kluczowe dla swojego modelu analitycznego pytanie, jak wprowadzanie bezgotówkowości jest tematyzowane w kategoriach dobra wspólnego? Wskazuje, że modernizacja gospodarki jak również reedukacja szarej strefy traktowane są jako dobro wspólne. Można powiedzieć, że pandemia Covid-19 przyczyniła się do wbicia ostatniego gwoździa do trumny z gotówką, gdyż prawomocność transakcji bezgotówkowych została wzmocniona narracją o ich bezpieczeństwie w sensie zdrowotnym. Zatem społeczna gra zespołowa dotycząca bezgotówkowości traktowana jest jako sprzyjająca dobrom wspólnym takim jak zdrowie i bezpieczeństwo.

Ważnym wnioskiem z analizy instytucjonalizacji bezgotówkowości w Polsce, wskazanym przez dr Szalachę-Jarmużek, jest ten mówiący o znaczeniu nie tylko prawodawców (ustanawiających reguły społecznej gry) ale też tłumaczy (dostarczających narracji wyjaśniających i uprawomocniających te reguły). Te kategorie aktorów

zaczerpnięte z myśli Zygmunta Baumana uzupełniają model teoretyczny przyjęty we wcześniejszych rozdziałach.

Na koniec omówienia, ocenianego przeze mnie bardzo wysoko rozdziału dotyczącego bezgotówkowości, chciałbym dodać punkt krytyczny. Autorka podkreśla, że bezgotówkowość usuwa aspekt fizyczności z relacji gospodarczych. Nie zgadzam się z tym stwierdzeniem. Uważam, że bezgotówkowość raczej uniewidocznia aspekt fizyczny. Obiekty takie jak monety czy banknoty nie przechodzą już z rąk do rąk, jednak bez obiektów takich jak karty płatnicze, smartfony i bez rozbudowanej infrastruktury technicznej, działającej „za kulisami" relacji gospodarczych, transakcje te nie byłyby możliwe. Można nawet zaryzykować twierdzenie, że to uniewidocznienie fizyczności leży w interesie potężnych aktorów społecznych, którzy w ten sposób są w stanie monitorować procesy gospodarcze, a nawet je kontrolować. Otwiera się tutaj bardzo ciekawa przestrzeń dla dociekań nad bezgotówkowością o charakterze krytycznym.

Rozdział 4. „Made in Poland: How Economic Patriotism Shapes Consumers and Companies" poddaje analizie drugi przypadek społecznej gry zespołowej toczonej w polskim życiu gospodarczym, która dotyczy patriotyzmu ekonomicznego. Ten rozdział podobnie do poprzedniego rozdziału o bezgotówkowości wykorzystuje bardzo konkretne materiały empiryczne, jednak jednocześnie niemożliwe byłoby jego napisanie bez długoletniej refleksji Autorki na temat tych zagadnień. Co więcej dr Szalacha-Jarmużek przez długi czas była zaangażowana w propagowanie patriotyzmu konsumenckiego. Umieszczenie tych dwóch przypadków w jednej rozprawie mogłoby się wydawać zbędne – być może monografia bezgotówkowości byłaby wystarczająco nośna socjologicznie. Jednakże walorem zderzenia instytucjonalnych losów bezgotówkowości i patriotyzmu ekonomicznego w jednej pracy jest ukazanie przypadku sukcesu pracy instytucjonalnej oraz braku tego sukcesu, a może nawet porażki jak w odniesieniu do patriotyzmu ekonomicznego sugeruje Autorka.

Rozdział ten również korzysta z różnorodnego materiału empirycznego: dokonuje wtórnej analizy wcześniej przeprowadzonych badań kwestionariuszowych, analizuje treści kampanii społecznych zagrzewających do patriotyzmu ekonomicznego, treści udostępnianych przez sieci handlowe, treści blogów dotyczących patriotyzmu ekonomicznego oraz analizuje wywiady z przedstawicielami organizacji działających na rzecz patriotyzmu ekonomicznego. Ponadto w rozdziale zaprezentowany jest przegląd

literatury dotyczącej zjawiska patriotyzmu ekonomicznego oraz szczególnie przegląd badań dotyczących patriotyzmu ekonomicznego w Polsce. Dr Szalacha-Jarmużek diagnozuje ważna lukę w tych badaniach wskazując, że skupiają się przede wszystkim na postawach konsumentów. Zgodnie z neoinstytucjonalną tradycją wskazuje, że konieczne jest uwzględnienie wartości, norm i działań innych aktorów pola organizacyjnego, które jest dla kształtowania postaw patriotyzmu gospodarczego relewantne.

Autorka ujawnia zjawisko „Polish-washingu", czyli podkreślania polskości oferowanych produktów przez sieci handlowe kontrolowane przez niepolski kapitał. Jednocześnie pokazuje, że w komunikacji wobec konsumentów nie jest stosowany termin „patriotyzm". Odwołanie do pozytywnych sentymentów związanych z polskością pochodzenia produktów uzyskiwane jest w inny sposób – Autorka interpretuje to jako chęć uniknięcia stosowania terminu obciążonego politycznie. W tym obszarze pracę instytucjonalną starają się wykonywać blogerzy, którzy pisząc o patriotyzmie ekonomicznym próbują rozerwać asocjacje patriotyzmu z historią i umieszczać go w kontekście aktywności ekonomicznej.

Podsumowując rozdział Joanna Szalacha-Jarmużek stwierdza, że pole organizacyjne, w którym toczy się społeczna gra zespołowa o patriotyzm ekonomiczny, jest niedojrzałe. Mimo dość rozpowszechnionych wśród konsumentów deklaracji postaw patriotycznych zachowania raczej nie są zgodne z owymi deklaracjami i podmioty gospodarcze nie czerpią zbyt istotnych zysków z podkreślania polskości swoich produktów lub usług. Wysiłki na rzecz instytucjonalizacji patriotyzmu gospodarczego jednak są podejmowane, ale Autorka stwierdza, że ponoszą częściową porażkę. Moim zdaniem, w dalszych analizach perypetii polskiego patriotyzmu ekonomicznego dobrze byłoby zdefiniować kryteria sukcesu i porażki pracy instytucjonalnej oraz zadać pytania, czy uczestnicy pola organizacyjnego definiują te wysiłki w kategoriach porażki czy może jakoś inaczej.

Ostatni 6. rozdział książki zatytułowany jest „Social Team Games in Economic Fields". Domyka klamrą całość analiz Autorki i wskazuje, jakie odpowiedzi zostały udzielone na wiodące pytania badawcze. Dr Szalacha-Jarmużek wskazuje dalsze kierunki badań z wykorzystaniem modelu społecznej gry zespołowej. Te wskazówki są – moim zdaniem – zbyt skromne, gdyż model ten posiada spory potencjał analityczny i warto używać go również do innych obszarów życia społecznego niż jedynie aktywność gospodarcza.

Autorka również wskazuje potencjał modelu społecznej gry zespołowej do badania porażek.

Znalazłem w książce nieliczne drobne błędy edytorskie, które nie przysłaniają wartości całości rozprawy, jednak należy je tutaj wskazać. Zdarzają się błędy w zapisie nazwisk autorów (np. Suddaba zamiast Suddaby) oraz drobne potknięcia terminologiczne (np. interviewer zamiast interviewee). W tabelach 22 i 23 dwukrotnie pojawia się wiersz z częstością odpowiedzi „Rather not", choć z różnymi jej wartościami. W rycinach 23 i 24 niekonsekwentnie stosowane są kolory.

Monografię autorstwa Joanny Szalachy-Jarmużek pt. „Social Team Game: Institutionalising New Economic Phenomena" oceniam wysoko i uważam, że stanowi znaczący wkład w rozwój socjologii. Habilitantka wykazuje się w niej dużym obyciem w socjologii ekonomicznej oraz teorii nowego instytucjonalizmu i na tej podstawie proponuje autorski model analityczny wprowadzając pojęcie społecznej gry zespołowej. Ponadto w monografii przedstawiono bardzo ważne analizy bezgotówkowości oraz patriotyzmu ekonomicznego. W ten sposób w sposób znaczny została poszerzona wiedza o zachowaniach gospodarczych w dzisiejszej Polsce. Stanowi to znaczący wkład w rozwój socjologii ekonomicznej dokumentując znaczenie wartości, norm, sankcji i instytucji w gospodarce.

Aktywność naukowa dr Joanny Szalachy-Jarmużek jest wieloaspektowa. Od uzyskania w 2008 roku stopnia doktora Habilitantka pracowała na dwóch uczelniach: Wyższej Szkole Bankowej w Toruniu, a następnie w swojej Alma Mater Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. W wiodącym polskim ośrodku socjologicznym, jakim jest UMK, pełni funkcję zastępcy dyrektora instytutu, co świadczy o uznaniu i zaufaniu bezpośredniego środowiska naukowego. Kierowała projektami badawczymi finansowanymi przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Europejski Fundusz Społeczny. Badania dotyczące krzyżowania się zarządów i rad nadzorczych oraz zjawiska patriotyzmu ekonomicznego wpisują się dominujące w karierze Habilitantki zainteresowania socjologią ekonomiczną oraz analizą instytucjonalną. Ponadto dr Szalacha-Jarmużek pełniła rolę wykonawczyni w projektach finansowanych ze źródeł krajowych oraz dzięki programowi IDUB na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Od niedawna uczestniczy również w zespołowych badaniach dotyczących nowych dla Niej tematów takich jak technologie ekranowe oraz kryptowaluty.

Dr Joanna Szalacha-Jarmużek publikowała w wiodących socjologicznych czasopismach naukowych wydawanych w Polsce: Studiach Socjologicznych, Polish Sociological Review, Przeglądzie Socjologicznym. Ponadto publikowała w periodykach takich jak Prakseologia, Studia Polityczne czy Economics & Sociology i innych. Za interesującą wycieczkę intelektualną należy uznać współautorstwo artykułu opublikowanego w czasopiśmie „Logic and Logical Philosophy". Łącznie przedstawiony przez dr Szalachę-Jarmużek wykaz osiągnięć naukowych wymienia (po uzyskaniu stopnia doktora): autorstwo dwóch monografii, współredakcję jednego tomu zbiorowego, autorstwo lub współautorstwo 15 artykułów w czasopismach, autorstwo lub współautorstwo 4 rozdziałów w monografiach zbiorowych.

Zwrócić należy uwagę na aktywność konferencyjną Habilitantki, która regularnie uczestniczy w Zjazdach Socjologicznych, wydarzeniach organizowanych przez European Sociological Association (zwłaszcza Research Network 09 Economic Sociology), czy sieć New Institutionalism Network. Dzięki temu jest na bieżąco z najnowszymi wynikami badań w swoim polu, jej prace „testowane" są w różnorodnych środowiskach naukowych. Dr Szalacha-Jarmużek nie tylko uczestniczy w konferencjach, ale również je organizuje – np. edycję 2023 spotkania sieci New Institutionalism Network w Toruniu, gdzie pełniła rolę przewodniczącej komitetu organizacyjnego.

Od uzyskania doktoratu Joanna Szalacha-Jarmużek trzykrotnie realizowała pobyty na uczelniach zagranicznych: University of Aberdeen (2010), Wirtschaftsuniversität Wien (2025) oraz Universität Bremen (2026). Dwie ostatnie z tych uczelni są bardzo silnymi ośrodkami teorii instytucjonalnej.

Na obu uczelniach, będących miejscem pracy dr Szalachy-Jarmużek, widoczna jest jej aktywność organizacyjna. W Wyższej Szkole Bankowej w Toruniu/Bydgoszczy pełniła funkcję pełnomocnika Rektora ds. badań naukowych, natomiast w Instytucie Socjologii UMK funkcję zastępcy dyrektora. Działa również w Polskim Towarzystwie Socjologicznym, gdzie pełni funkcję Przewodniczącej zarządu Sekcji Socjologii Ekonomicznej.

Należy również podkreślić doświadczenie dydaktyczne dr Szalachy-Jarmużek, która nie tylko prowadziła rozliczne kursy na obu uczelniach, ale także angażowała się

w tworzenie koncepcji nowych przedsięwzięć dydaktycznych oraz promowała dyplomantów.

Podsumowując, dr Joanna Szalacha-Jarmużek wykazuje się dobrze udokumentowaną **istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni**. W powyższej recenzji zawarłem pewne elementy krytyczne dotyczące monografii „Social Team Game: Institutionalising New Economic Phenomena", jednak mieszczą się one w standardowej debacie naukowej – każde dobre dzieło socjologiczne nie tylko wywołuje zachwyty, ale również pobudza do zadawania pytań i prezentowania alternatywnych ścieżek interpretacyjnych. Z pełnym przekonaniem stwierdzam, że **książka autorstwa dr Szalachy-Jarmużek jest osiągnięciem naukowym stanowiącym znaczny wkład w rozwój socjologii**: proponuje nowy model analityczny, który zostaje zastosowany do dogłębnego omówienia dwóch ważnych obszarów aktywności gospodarczej. Habilitantka dobitnie przypomina, że to co ekonomiczne osadzone jest w normatywności i relacjach społecznych. **Spełnione zatem są wymogi konieczne do nadania Joannie Szalasze-Jarmużek stopnia doktora habilitowanego**.

Podpisany elektronicznie przez
Mikołaj Pawlak; Uniwersytet Warszawski
27.09.2026
20:29:09 +02'00'

Dr hab. Mikołaj Pawlak, prof. UW